

**PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING
INTELLEKTUAL TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH**

Matmuratova Gulistan Kamalatdinovna – katta o'qituvchi

g.matmuratova@ndpi.uz

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

**РАЗВИТИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ
КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ**

Матмуратова Гулистан Камалатдиновна – старший преподаватель

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

**DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL
STUDENTS BASED ON PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES**

Matmuratova Gulistan Kamalatdinovna – senior teacher

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Tayanch so'zlar: boshlang'ich sinf, intellektual tarbiya, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, innovatsion ta'lim, mantiqiy tafakkur, ijodiy fikrlash, kompetensiya, ta'lim samaradorligi.

Rezyume. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual tarbiyasini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari tahlil qilingan. Intellektual tarbiyaning mazmuni, maqsadi va vazifalari yoritilib, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy qobiliyatlari, muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalari hamda mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda interfaol metodlar va innovatsion pedagogik texnologiyalarning samaradorligi asoslab berilgan. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim jarayonida intellektual tarbiyani takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Ключевые слова: начальная школа, интеллектуальное воспитание, педагогическая технология, интерактивные методы, инновационное обучение, логическое мышление, творческие способности, компетентность, эффективность образования.

Резюме. В статье рассматриваются дидактические возможности современных педагогических технологий в развитии интеллектуального воспитания учащихся начальных классов. Раскрыты содержание, цели и задачи интеллектуального воспитания, обоснована эффективность интерактивных методов и инновационных педагогических технологий в развитии самостоятельного мышления, творческих способностей, логического мышления и навыков решения проблем. Предложены практические рекомендации по совершенствованию интеллектуального воспитания в системе начального образования.

Key words: primary school, intellectual education, pedagogical technology, interactive methods, innovative education, logical thinking, creative thinking, competence, educational effectiveness.

Summary. This article examines the role of modern pedagogical technologies in developing the intellectual education of primary school students. It analyzes the content, objectives, and tasks of intellectual education and highlights the effectiveness of interactive teaching methods and innovative pedagogical technologies in fostering independent thinking, logical reasoning, creativity, and problem-solving skills. The study also offers practical recommendations for improving intellectual education in primary education.

Kirish. Bugungi kunda har bir sohaning takomillashishi, rivojlanishi uchun xilma xil metodlar qo'llanilayotganidek, ta'lim tarbiya sohasida ham turli xil metodlardan foydalanilmoqda. Shundan tabiat haqidagi fan – tabiatshunoslik darslarini o'qitishda didaktik o'yinli texnologiyalarning metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir, chunki tabiatshunoslik darslarida qo'llaniladigan metodlarning xilmaxilligi o'quvchida fanni bilishga qiziqishini orttiradi.

Didaktik o'yinli ta'lim texnologiyasining o'ziga xos jihati, an'anaviy ta'limdagidan farq qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqilligi va o'quv fani faoliyatini taqiqlamasdan, balki belgilangan maqsadga yo'naltirish o'quv faoliyatini hamkorlikda tashkil etishni talab etadi. Ularni faoliyatiga ongli ravishda yo'llash birorbir faoliyatni buyruq orqali amalga oshirmasdan, balki sa marali tashkil etish orqali o'quvchilarda fan asoslarini o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, shaxsning ehtiyoji, qiziqishi imkoniyatlarini chegaralamasdan erkin tanlash huquqini berish sanaladi [1].

Tahliliy yondashuv. Bunday darslarni olib borishda o'quvchining tabiatshunoslik fanidan to'liq bilim olishi,

axloqli bo'lishi, birorbir kasb tanlash iste'dodini ravnaq toptirish, xalqimizning yaxshi fazilatlarini egallashi uchun avvalo o'qituvchining ijodiy mehnat qilishi talab etiladi. O'qituvchi o'quvchiga nisbatan sergak, ziyrak bo'lib, uning qiziqishi, qobiliyatini hisobga olib, murabbiylarcha muomalada bo'lishi darkor. Shundan keyingina darslarda foydalaniladigan didaktik o'yinli texnologiyalar o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirib, darslik va qo'shimcha adabiyotlar ustida mustaqil ishlash, nutq va muloqot madaniyatini rivojlantirish, ularni ongli ravishda kasbga yo'llash, didaktik o'yin davomida vujudga kelgan qiyinchiliklarni bartaraf etishda mo'ljalni to'g'ri olish, har xil vaziyatlarni tahlil qilib, to'g'ri xulosa chiqarishga zamin tayyorlaydi.

M.Xolmetov boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablarining asosiy maqsadida kelajak avlodni jismonan va ruhan sog'lom tarbiyalash, maktabgacha tayyorgarlik tushunchasi bolaning aqliy va maxsus tayyorgarlik yo'nalishlarini o'z ichiga olganligi, avvalo jismoniy tayyorgarlik deganda, kichkintoy o'ziga mos milliy o'yinlarning qoidalari, unda faol ishtirok

etishi belgilangan topshiriqlarni bajara olishi haqida fikr yuritgan [2].

Pedagogik texnologiyalarni amalga oshirish uchun o'ziga xos vositalar zarur bo'ladi. Har bir pedagogik texnologiyada qo'llaniladigan vosi talar umuman o'xshash bo'lib, ularning turlari ko'p. Ularni shartli ravishda quyidagi turlar ga ajratish mumkin: verbal, noverbal, vizual, studiya, tabiiy, o'quv anjomlari hamda maktab jihozlari [3].

Zamonaviy ta'limni amalga oshirishning yana bir zarur sharti o'quv fanlari bo'yicha axborot manbalari, shu jumladan, yangi axborot texnologiyalaridan tez va qulay foydalanish imkonini beruvchi turlaridan har bir o'qituvchi va o'quvchi erkin foydalana oladigan sharoit yaratishdan iborat. Ya'ni, hozirda sifatli ta'lim berish uchun o'qituvchi o'quvchiga zarur axborotlarni etkazib turuvchi xizmatdan iborat faoliyatni tashkil qilish zarur.

Bu yo'nalish axborot texnologiyalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy qilish yo'nalishi deb nomlanadi. Shu axborotlarni o'quvchilar tushuna oladigan mantiqiy shakllarda ifodalash o'quvchi bilan o'qituvchining verbal muloqotini tashkil qiladi [4].

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning pedagogik jamoada muvaffaqiyatli joriy qilinishi va yaxshi samara berishi bir qator omillarga bog'liq.

Ularni uchta katta guruhga ajratish mumkin: birinchi guruh omillari kiritilayotgan yangilikning mazmuni, sifati va boshqa xususiyatlari bilan bog'liq. Bunda yangilikning mukammalligi, tajribada sinab ko'rilganligi va milliy mahalliy sharoitga mosligini chuqur o'rganish va tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ikkinchi guruh esa yangilikni kiritishga oid yondashuv bilan bog'liq omillarni qamrab oladi: yangilik kiritishning rejalashtirilganligi, bosqichmabosqichlilikka amal qilganligi. Uchinchi guruh ijtimoiypsixologik omillar bo'lib, uning tarkibiga yangilikka pedagogik jamoa munosabati, rahbarlik uslubi va boshqalar kiradi. Har qanday yangilik kiritilishi, shu jumladan, zamonaviy pedagogik texnologiyaning joriy qilinishi va zaruriy samara berishi pedagogik jamoa a'zolarining yangilikni qanday qabul qilishi, unga bo'lgan munosabatiga bog'liq.

Metodist o'qituvchilarning ko'p yillik tajribalari va kuzatishlaridan didaktik o'yinlar boshqa fanlar qatori tabiatshunoslik darslari va darsdan tashqari mashg'ulotlarning mazmunli bo'lishida eng qulay va samarali usullardan biri hisoblanishi qayd qilingan. Darsda didaktik o'yinlardan foydalanish o'quvchilarning qiziqishi, hozirjavobligini bilishni chuqur egallashga qaratilgan ko'nikma va malakalarni oshirishi ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish maqsadida bir qator innovation texnologiyalar, jumladan, tabiatshunoslik darslarida rolli o'yinlar, klaster, ishbilarmonlar o'yini va boshqalardan foydalanish zarurligi haqida ham fikr yuritilgan. Pedagogning o'z ustida kasbiy jihatdan ishlash jarayonida uning innovatsion faoliyati alohida o'rin tutadi. Shu munosabat bilan pedagogning bunga tayyor bo'lishi uning kasbiy rivojlanishining muhim shartidir [5].

Ta'lim jarayonida didaktik o'yin texnologiyalari didaktik o'yinli dars shaklida qo'llaniladi. Ushbu darslarda o'quvchilarning bilim olish jarayoni o'yin faoliyati bilan uyg'unlashgan darslar didaktik o'yinli darslar deb ataladi. Didaktik o'yinli darslar o'quvchilarning bilim olish

faoliyati o'yin faoliyati bilan uyg'unligi, mazmuni va mohiyatiga ko'ra syujetlirolli o'yinlar, ijodiy o'yinlar, ishbilarmonlik o'yini, konferensiyalar va o'yin mashqlariga ajratiladi. Darsda didaktik o'yin texnologiyalaridan foydalanishdan oldin bunday o'yinga mos keluvchi mavzuni tanlash lozim. Quyida umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida o'qitiladigan «Tabiatshunoslik» o'quv fanini o'qitishda didaktik o'yinli ta'lim texnologiyalariga asoslangan dars ishlarnalari keltirilmoqda.

Darsning mavzusi: yirtqich hayvonlar (Tabiatshunoslik, 3sinf).

Darsning ta'limiy maqsadi: tabiatshunoslikni o'qitishda o'quvchilarni hayvonot dunyosining o'ziga xos xususiyatlari va ahamiyati bilan tanishtirish.

Darsning tarbiyaviy maqsadi: o'quvchilar ga tabiatshunoslikni o'qitish orqali mustaqil fikr va ilmiy dunyoqarashni shakllantirish.

Darsning rivojlantiruvchi maqsadi: o'quvchilarning umumiy va xususiy tabiatshunoslik tushunchalari, darslik va qo'shimcha adabiyotlar ustida mustaqil ishlash, mustaqil fikr yuritish ko'nikmalari, nutq va muloqot madaniya tini rivojlantirish.

Darsni jihozlash: mavzuga oid ko'rgazmali vositalar, tarqatma va didaktik materiallar.

Darsda foydalaniladigan texnologiya: didaktik o'yinli ta'lim texnologiyasi (ijodiy o'yin metodi).

Darsning borishi.

I. Tashkiliy qism: salomlashish, navbatchi axboroti, o'quvchilarni darsga tayyorlash.

II. O'tgan mavzuni so'rash: o'tgan mavzu yuzasi dan o'quvchilarning o'zlashtirgan nazariy bili mi, amaliy ko'nikma va malakalarini nazorat qilish va baholash.

III. Yangi mavzu bilan tanishtirish: o'quvchi larni dars mavzusi va darsning borishi bilan tanishtirish. O'qituvchi o'tgan mavzu yuzasidan o'quvchilarning bilimini reyting mezonini aso sida baholagandan so'ng, yangi mavzuning maqsadi, vazifalari haqida, shuningdek, didaktik o'yinli ta'lim texnologiyasi va uning ijodiy o'yin metodi haqida ilmiy tushunchalar berib, sinf o'quvchilarini 3 guruhga: «Tabiatshunos», «Pedagog», «Psixolog» guruhlariga ajratadi va dars jarayonini o'tkazish texnologiyasini amalga oshiradi.

Darhaqiqat, o'qituvchi mashg'ulotni boshlashdan avval tinglovchilarni ijodiy o'yin metodi o'tkazishga qo'yilgan talablar va qoidalar bilan tanishtiradi.

1-bosqich. Har bir guruhdagi tinglovchilar o'z mavzulari bo'yicha kerakli materiallar, dalil lar misollar, aniq fikrlar, o'z fikrini tasdiqlovchi ko'rgazmali materiallar, imkoni bo'lsa videofilim, maqolalar, mutafakkir va olimlarning so'zlari va boshqalarni tayyor laydilar. Guruhdan bir kishini himoya uchun tanlaydilar, qolganlar esa o'z fikrlarini qo'shimcha qilishlari mumkin. O'qituvchi sinf o'quvchilarining tayyorgarlik ko'rish imkoniyat larini hisobga olgan holda vaqt beradi.

2-bosqich. Guruhlar himoyaga tayyor bo'lgach, o'qituvchi guruhlarining biriga himoya uchun so'z beradi (himoyaga chiqish ixtiyoriy ravishda bo'lishi mumkin). Guruh vakili guruh nomidan so'zga chiqib, ularga berilgan mavzuni tayyorlangan materiallar, dalillar asosida himoya qilishga kirishadi. Guruh vakili so'zini tugatgach,

guruhning qolgan a'zolari qo'shimcha fikrlar bildirish lari mumkin.

3-bosqich. Mashg'ulotlarning 2 bosqichidagi kabi bu bosqichda ham o'qituvchi navbatdagi guruh va kiliga himoya uchun so'z beradi. Ikkinchi guruh ham birinchi guruh kabi o'z mavzusini himoya qiladi. Himoya tugagach, o'qituvchi mashg'ulotning keyingi bosqichiga o'tadi. Har ikkala himoya vaqtida o'qituvchi iloji boricha o'z fikr va mulohazasini bildirmaslikka, savol bermas likka harakat qiladi, hech qaysi guruhga yon bermagan holda muloqotni boshqaradi, guruh himoyasi vaqtida tartib saqlanishi va muloqotni o'tkazishga qo'yilgan talabqoidalarning to'liq bajarilishiga erishishga harakat qiladi.

Bu bosqichda, asosan uchala guruhdagi boshlang'ich sinf o'quvchilari erkin, mustaqil faoliyat ko'rsatishlari kerak bo'ladi.

4-bosqich. Guruhlar birbirlariga savol berishni boshlaydi. Guruhlar tomonidan beriladigan savollar ular himoyasi vaqtida aytilgan da lillar, misollar, fikrlarni yanada oydinlash tirish maqsadida, shuningdek, o'z guruhlarining fikrlarini yanada ta'kidlab, isbotlab, qolganlarni ham shu fikrga qo'shilishlariga da'vat qilish uchun berilishi mumkin. Tinglov chilar erkin holda o'zlarining chiqishlari bi lan barchaga ta'sir ko'rsatishga, o'z fikrlari ni ma'qullashga harakat qiladilar. O'qituvchi bunday holatga sharoit, imkoniyat yaratadi, ya'ni u bahsmunozarani samimiylik bilan boshqaradi.

5-bosqich. O'qituvchi har ikki tomonning birbirlariga savollari, ma'qullaydigan so'zlari tugagach, har ikki guruh tomonidan aytilgan fikrlarni umumlashtiradi va o'zini bu masala haqidagi fikrmulohazasini bayon etadi va guruh tinglovchilari tomonidan tushgan savollarga ke rakli javoblarni berishga harakat qiladi.

Mashg'ulot oxirida o'qituvchi har uchala guruh ning mashg'ulot jarayonidagi faoliyatlarini tahlil etib, ularga minnatdorchilik bildiradi va faol o'quvchilarni rag'batlantiradi.

IV. Yangi mavzuni o'rganish: o'qituvchi dars jarayonida o'quvchilarga yangi mavzuni tushuntirishda dars sifati va mazmuniga e'tibor bergan holda quyidagi ketma-ketlikni amalga oshiradi: o'quvchilarga yirtqich hayvonlar: sher, arslon, yo'lbars, ayiq, bo'ri, o'txo'r hayvonlar haqida (ekranda yirtqich hayvonlar tasviri na moyish etiladi) ilmiynazariy bilimlar beri ladi; «Tabiatshunoslik» darsligidan «Yirtqich hayvonlar» mavzusi konspekt qilinadi.

V. Yangi mavzuni mustahkamlash: o'quvchilar guruhi o'qituvchining tavsiyasiga ko'ra yangi mavzu yuzasidan egallagan bilimlariga tayangan holda ko'rgazmali qurollar asosida mavzuni tushun tirib berishadi. So'ngra o'quvchilar o'rtasida bahsmunozara o'tkaziladi.

VI. O'quvchilarni rag'batlantirish va reyting mezoni asosida baholash.

VII. Darsni yakunlash. Darsda faol ishtirok etgan o'quvchilar rag'batlantiriladi va baholar e'lon qilinadi. Dars tabiatdagi o'simlik va hayvonlarga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, ularni asrabavaylab, bizga inom etilgan boyliklardan tejabtergab foydalanish kabi fikrlar, davatlar bilan xulosalanadi.

VIII. Uyga vazifa berish. «Yirtqichhayvonlar» mavzusini o'qib, o'quvchilarga o'zlari yashayotgan xuddagi noyob o'simlik va hayvonlar haqida kichik hikoya yozib kelish vazifasi topshiriladi.

Xulosa. Xullas, boshlang'ich sinflarda tabiatshunoslikni o'qitish jarayonida foydalaniladigan didaktik o'yinli darslarning quyidagi afzalliklari mavjud:

- o'quvchilar didaktik o'yinli darslarga kat ta qiziqish bilan tayyorgarlik ko'radilar, na tijada yangi bilimlarni o'zlashtirish samara dorligi sifatlil bo'ladi;

- didaktik o'yinli darslar boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilk bor kasb tanlashida o'z kuchi, bilimi, iqtidorini sinab ko'rishda, shuningdek, ularni hayotga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi [6].

Shundan kelib chiqib, boshlang'ich sinflarda tabiatshunoslikni o'qitishda yoshga xos xususiyatlarni e'tiborga olgan holda ta'limning zamonaviy shakl va metodlarini takomillashtiruvchi o'quv-metodik qo'llanmalarni yaratish;

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi huzuridagi Pedagogik mahorat markazlarida o'qituvchilarning nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarini yanada takomillashtirish maqsadida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining zamonaviy bilim, ilmiy metodik tayyorgarligini keltirilgan uslubga ko'ra takomillashtirish tavsiya etiladi. Didaktik o'yinlar dars jarayonida savol javoblarga asoslanib o'tkaziladigan jismoniy harakatli o'yinlar bo'lib, o'qitish vazifasiga xizmat qiladi va qiziqarli, maroqli, tushunarli darajada olib boriladi. Bolalar g'olib chiqish maqsadida bor imkoniyatlari bilan mashq qiladilar, berilgan har bir topshiriqni bajarishga odatlanib qoladilar, natijada ularda didaktik topshiriqlarni bajarishga bo'lgan qiziqish ortib boradi.

Adabiyotlar

1. Berdieva O. Ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalar. // «Xalq ta'limi» 2003, 1-son. 16-b.
2. Xolmetov M. Tarbiyada didaktik o'yinlarning ahamiyati. // «Ma'rifat», 2002, 6-son. 16-b.
3. Zikiryayev A. va boshqalar. O'quvchilar bilimini tekshirishda innovasion texnologiyalar. // «Xalq ta'limi», 2001, 6-son. 19-b.
4. Nishonaliev U. Yangi pedagogik va axborot texnologiyalari muammolari va echimlari. // «Pedagogik ta'lim», 2000, 3-son. 11-b.
5. Матмуратова Г.К. Развитие профессиональной компетентности учителя Сборник научных тезисов по материалам международной научно-практической конференции «Современное гуманитарное образование и иностранный язык» Мальта, Гзира, 5октября 2016 г. – С. 82-84. <https://zenodo.org/records/21853718>
5. Yusupova A., Qurboniyozov R. Yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash muammolari. // «Pedagogik ta'lim», 2000, 3-son. 18-b.